

DEBRECEN ÉS TÉRSÉGE TÖRTÉNETÉBŐL

Ruszoly József

Beöthy Ödön emlékezete

A megye intézményének és jövődöbéli szerepének megítéléséről már a 19. században megoszlottak a vélemények. A reformerek maguk is ellenkező nézeteket vallottak. Míg a megyepártiak — *a municipalisták* — élükön Kossuth Lajossal, politikaformáló és alkotmányvédő funkcióját emelve ki, érdemesnek tartották a megújítva megőrzésre, *a centralisták* — köztük Eötvös József — elavultnak, a parlamentáris kormány kivívása után mellőzendőnek vélték. 1848-ban még kompromisszum született közöttük, 1867 után viszont inkább a centralizmus érvényesült, noha kétségtelen, hogy a megye — fokozatosan visszaszorulva is — fontos törvényhatósági önkormányzati jogokat őrzött meg.

A reformkori Bihar vármegye az ellenzéki reformpárt egyik — Pesthez, Zalaéhoz vagy Borsodhoz mérhető — erőssége volt. Az ellenzéki reformerek és a konzervatív kormánypártiak közötti küzdelem kimenetele országgyűlési követválasztások és tisztújítások alkalmával esetről esetre változott.

Hogy mindezt ehelyütt elmondhatom, annak oka és magyarázata: kétszáz esztendeje született Beöthy Ödön, a bihari ellenzék méltán ismert és elismert, ám ma már mégis kevesek által emlegetett vezéralakja.

Beöthy Ödön birtokos bihari nemesi családban született 1796. december 5-én Nagyváradon. Ősi birtokuk, melyet testvérével, Lászlóval fele-fele részben örökölt, a középkorban Ómarjának hívott Kismarja melletti 8000 holdnyi Nagymarja (Újmarja) puszta volt. Miként kedves tanárom, a kismarjai születésű Varga Gyula elmondta, itt állott az 1945. évi földosztásig kastélya — ekkorra már csak ez maradt meg a családnak —, melyet az őt egykoron meglátogató reformer társak — Deák, Kossuth és a többiek — ültette emlékfákkal együtt ekkor elpusztítottak.

Nagyváradon folytatott akadémiai tanulmányait 1812-től 1820-ig tartó katonáskodása után fejezte be. Huszártisztként a lipcsei csatában is részt vett. Megyéje 1826-ban választotta meg táblabíróvá, ami annak idején a politikai pályafutás kezdetét jelentette. „Ettől fogva — írja Hegyesi Márton — az ő élettörténete Bihar vármegye története. A biharvármegyei szabadelvű párt létrejötte az ő műve, s annak diadalai az ő diadalai. A conservatív párt működése Biharvármegyében kizárólag ő ellene irányult, jól tudva azt, hogy az ő megbuktatásával a liberális pártot buktatja meg.”

Előbb az 1830. évi, majd az 1832/36. évi pozsonyi diétán képviselte a megyét Tisza Lajos mellett, második követként. Ez utóbbin már az ellenzék jelesei között tartották számon. Egyebek mellett az önkéntes jobbágyi örökváltságért és a protestánsok jogállásának teljes egyenlősítéséért emelte föl a szavát. Katolikus létére küzdött a *reverzális* intézménye ellen, melynek lényege az volt, hogy katolikus pap csak akkor áldhatott meg vegyes házasságot, ha a nem katolikus házastárs vállalta: az abból születő gyermekek katolikusok lesznek. 1839-ben, mikor megnősült (felesége, a szomszéd birtokos lánya, Csanády Lujza), Lajcsák Lajos nagyváradi püspök meg is intette a — szerinte — egyházat sértő kijelentései miatt. Beöthy válaszában hitet tett szabadelvű fölfogása mellett. Új-Marján 1839. június 27-én kelt levelében megírta:

„Egy, a világot és minden teremtetéseket személyválogatás, felekezetre nem tekintés nélkül, szeretettel ölelő és boldogító Istennek hite él bennem s ezen legszentebb hitem következtében emberbarátaimat én is felekezetre nem tekintés s személyválogatás nélkül szeretve ölelem.”

Ekkor neki és reformer társainak is számos ellenfele volt. Az eredetileg közjük tartozó Tisza Lajos alispánként átcúsúzott a konzervatívok oldalára, őt magát pedig a következő, 1839/40. évi országgyűlésre csak utólag küldte föl a megye. Itt választották be abba az országos küldöttségbe, amely elkészítette a híres 1843. évi büntetőtörvény-javaslatokat.

A megyei ranglétrán is ekkor ért fel a legfelsőbb fokra: a megyei közgyűlés 1841. május 10-én egyhangúlag egyik alispánjává választotta meg. (Igaz, már 1828-ban majdnem elnyerte e rangot; 1832-ben pedig a nagybáródi — román ajkú — nemesi kerület főkapitánya lett.) Alispánként a „közigazgatást élénkké és jótékonyvá, a törvénykezést gyorsá és részrehajlatlanná tette”. Sokat tett a községekért; az ínséges időkre takarékmagtárákat alapított. Ő honosította meg az országban először a vármegye állapotáról és a tisztikar működéséről az évnegyedes közgyűléseken előterjesztett rendszeres alispáni jelentéseket.

Az 1843/44. évi országgyűlésre immáron egy olyan megye küldte, melynek utasításába minden konzervatív gáncsoskodás ellenére — egyebek mellett — a *köztehverviselés* iránti igény is fölvetett. Ez volt az a diéta, melyre „Zala bölcse”, Deák Ferenc nem ment el, mandátumát ugyanis az akkoriban sajnálatosan elharapódzó megyei választási kicsapongásokon kiontott vér beszennyezte. Ő ezért tüntetőleg távolmaradt. Helyét az ellenzék élén a vitákban és egyezkedésekben leginkább Klauzál Gábor (Csongrád vm.), Szentkirályi Mór (Pest-Pilis-Solt vm.) — és Beöthy Ödön (Bihar vm.) töltötték be. Az alsótábla sokat dolgozott, ám kevés sikerrel; javaslatait vagy már a felsőtábla vagy a király többnyire visszautasította. Beöthy szónoklatai közül különösen a magyar nyelv, a városi és megyei reformok, valamint a vallásügyi és vegyes házassági kérdések vitáiban elmondottak voltak emlékeztetések.

Itthon viszont megpróbáltatások következtek. A kisnemességet mozgósító konzervatív párt nyerte az 1845. január 24-ei tisztújítást; Beöthy mint lelépő alispán — törvény ellenére — még csak kandidációba (jelölésre) sem került. Ádáz küzdelmek kezdődte közte, az elvbarátaival együtt a megyei hatalomból kiszorí-

tott táblabíró és a hatalom csúcsán: a főispánhelyettes adminisztrátori székében ülő geszti birtokos, Tisza Lajos között.

E küzdelem legszörnyűbb eseménye az az 1845. decemberi véres megyegyűlés volt, amelyen — Tisza Lajos utasítására — a vármegye hajdúi s ólmosbotos-kardos konzervatív nemesei vérengzés közepette verték ki a megyeháza közgyűlési terméből — a *zöld asztal* mellől — az ellenzékiet. Többen súlyosan megsebesültek; Beöthy Ödön életét egy érte megvívó huszár kadét mentette meg. Nemhiába mondta 1843-ban a megyei kicsapongásokról tartott vitában, hogy föl kellene már találni azt a kardot, amelyet nem lehet kihúzni hüvelyéből ...

Az 1847-ei választásokon felemás helyzet alakult ki: az ellenzék nem küldhetett követeket Pozsonyba, ám Beöthyéknek azt mégiscsak sikerült elérnie, hogy az *utasítás* ellenzéki szellemű maradjon. A pesti forradalom lassan terjedő híre Váradon érte. A békésen lefolyt 1848. március 20-ai népgyűlés után e kiáltványt intézte a város polgáraihoz:

Polgárok!

Nagy-Várad nem egyszer fogadott körében a fejedelmi házból vendégeket. Ily alkalommal a városban örömmel és ragaszkodásnak jelei tüntek föl. De a mult esti népünnepélynek nagyszerűsége mind azt tulhaladta. Egy dicső vendég kezd meghonosodni hazánkban. A vendég neve: Szabadság. Ennek tiszteletére lobogott fel tegnap este a fáklyák világa; áradott a házak ablakaiból a fény; hangzott a tanuló ifjuság ajkairól szívemelő dal; dördülének meg a taraczkok; tolt össze a föllelkesült nép. És a rend, rendőrök nélkül is fön[n]tartatott. A nép örömnnyilatkozatai után szép csendesen lakhelyére tért. E tény jeléül szolgál annak, hogy Nagy-Várad lakosai a szabadságra megérettek; mert tiszteletben tartják a rendet.

Köszönet önöknek polgártársak! a rend fentartásáért. Örködjünk továbbá is szigoruan a személy- és vagyonsbátorság felett. E kettő nélkül nincs szabadság.

Örvendetes hírt közölök önökkel: hivatalos tudósítás szerint gróf Batthyányi Lajos, hazánk jeles polgára, mártius 16-án Ó Felsege által a magyar felelős kormány elnökévé nevezetett.

Isten legyen önökkel. Jelszavunk: Szabadság, béke és rend.

Nagy-Váradon, martius 22-én. 1848.

*A polgári rendőrség vezére:
Beöthy Ödön*

A megye — egyik követének visszahívása nyomán — 1848. március 27-én küldte föl az országgyűlésre, ahol még az utolsó napokban is fontos szerepet játszott. Ő fogalmazta meg és terjesztette elő a két magyar hon: Magyarország és Erdély *uniójáról* szóló törvényjavaslatot. A Batthyány-kormány főispánja lett a megyében, ám emellett kormánybiztosi megbízatásokat is teljesített: előbb a Délvidéken, majd Erdélyben, Bem tábornok mellett. Éppen diplomáciai küldetésbe indult volna, mikor Brassóban 1849. május 1-jén utolérte a *Függetlenségi nyilatkozat* híre, melyet ő — bár nem volt békepárti — a vég kezdetének tartott. „El-

engedték a kutyát a lánctól!” — mondta, s leköszönt megbízatásairól. Hogy ezt nem gyávaságból tette, mutatja: amikor már minden vesztesre állt, 1849. június 17-én ő elvállalta a megürült berettyóújfalui kerület képviselőjét. Bár a nyilvános vitában nem szólalt föl, szerepe volt a szegedi nemzetiségi törvény megszületésében, azt ugyanis megelőzte egy, általa július 23-ára meghirdetett bizalmas tanácskozási „az oláhok kibékítése” ügyében.

A bujdosás és a menekülés következett ezután. Emigrációjának állomásai Párizs, London és Jersey szigete voltak. A szigeten Victor Hugo vendégszeretettel élvezte, mígnem gyógyulásra Hamburgba utazott. Itt halt meg 1854. december 7-én. A francia (katolikus) temetőben temették el. Bár megyéje kétszer (1868, 1906) is elhatározta hamvai hazahozatalát, nincs nyoma, hogy ezt meg is tette volna. Még azt sem mondhatjuk, azok ott nyugosznak ma is, mert a terjeszkedő nagyváros az 1920-as években e temetőt fölszámolta. Ma kiállítási terület van a helyén.

És az emlékezete? Az is csak egy ideig élt. Hegyesi Márton *Biharvármegye 1848–49-ben* (1885) c. — hasonmásban való kiadásra ma is kínálkozó — művének egy fejezeteként kutatásai és az addigi szakirodalom — benne Csengery Antal műve — alapján megírta csupán kisebb kiigazításokra szoruló életrajzát. Tabéry Géza *A Frimont-palota* (1941) c. regényében elég reálisan ábrázolta életét. E regényt Robotos Imre a Romániai Magyar Írók sorozatban a Kriterion Könyvkiadónál 1974-ben némi törléssel („nem számottevő módosítással”) ismét közreadta. Ha máshonnan nem, belőle az érdeklődő olvasó megismerheti a reformkori Bihar vármegyét, benne Beöthy Ödön küzdelmeit.

Ami a folytatást illeti, itt a helytörténeti kutatásairól méltán híres Hajdú-Bihar megyében is lenne még elég tennivaló. E megemlékezés — Beöthy Ödön emlékének élesztése mellett — a figyelemfölvívás szándékával is történik. 1848/49 kerek, százötvenéves évfordulójára méltó módon kell készülnünk. Nem közhelyes emlékezésekkel, hanem valódi, értékörző és föltáró munkával. Bihar vármegyének Debrecenben őrzött levéltára alig kimeríthető forrásanyagot rejt a reformkorra, valamint a forradalom s szabadságharc időszakára is. Sok-sok teendője mellett ebből a kutató munkából is kész kivenni a részét most formálódó új debreceni jogi karunk.*

* Napirend előtti előadásként elhangzott Hajdú-Bihar megye közgyűlésének 1996. november 15-ei ülésén. A fölhasznált irodalom:

Hegyesi Márton: *Biharvármegye 184849-ben. Beöthy Ödön arcképével és életrajzával.*

Nagyvárad, 1885. (A szerző javításaiival és pótlásaival a Kiskun Múzeumban [Kiskunfélegyháza] őrzött hagyatékában lévő He 3137/2. sz. példányon.)

Dus László: *Beöthy Ödön.* Nagyvárad, 1906. dec. 25.

Ruszoly József: *Beöthy Ödön, a népképviselő.* Múzeumi Kurír, 1979. dec. 31. sz. (IV. köt. 1. sz.) 43–49.

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára.* Bp., 1884. (Pest, 1851)

Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége.* Bp., 1986.

Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I.k. Bp., 1987. (3. kiadás.)

Bálint István János (szerk.): *Boldog Várad.* H. és év n. [Bp., 1992]